

Dr. Gyökössy Endre

LÉLEKTANI SZEMPONTOK AZ IGEHIRDETÉSHEZ

A lelkész is ember: a lelki alkata, a személyiségét alkotó tényezők ugyanolyanok, mint bárki máséi.¹

1. Ugyanaz az emberi „szó” hangzik fel az igehirdetésben, mint amit szónokok, agitátorok, demagógok, lélekmanipulátorok stb. használnak szerte a világon.²

Viszont tudjuk, hogy e „szó” ellen már-már reflexszerűen védekeznek, „zsilipel” a szóinflációtól szenvedő ember.

Amit hall, csak a füléig ér el és nem hat rá. Vagy pedig megtanulta a szelektív, a kiválasztó figyelmet: azt hallja meg csak, amit akar, a többit „kiszűri”. Magyarán: elereszti a füle mellett.

2. A lelkész is az emberek fölé emelten beszél, mint bármely más emelvénnyel, vagy katedrálról szóló előadó, amikor szószékre lép. Önkéntelenül felbukkan a kérdés: tudunk-e fölfelé lépdelve — „alászállni”, keresztelő-jánosi értelemben?

A szószék kísértése az, hogy már jelentéktelen magasság is jelentős felettes érzést sugallhat. Arra csábít, hogy akaratlanul is lefelé prédikáljunk. Ez rendszerint abban jelentkezik, hogy „atyáskodunk”, vagyis leereszkedünk.

A nagykorúvá lett mai embert tudattalanul regrediáltatjuk, azaz megkíséreljük a fiúságból a szolgaságba visszacsúsztatni s ezzel saját fontosságunkat még inkább hangsúlyozni. A másik kísértés, hogy a gyülekezet személytelen masszává — (tömeggé már nem) — válhat a számunkra, olyan anyaggá, amelyről úgy véljük — tetszés szerint alakítható.

Tegyük fel a kérdést: ezért érzi jól magát manapság egyre több lelkész csak a szószéken, mert a gyülekezetben gyengeségei rejtve vannak és helyzeti fölénye csak ott nyilvánvaló?³

3. Ismét másik veszély, hogy mint „jó szónokok” (kísért, hogy annak tartsuk magunkat) — önmagunkat és adottságainkat élvezővé válhatunk. Ilyenkor igehirdetésünk nem az Ige hirdetése, hanem „önmegvalósítás”, mi pedig csak önmagunkat „felmutató” liturgusok vagyunk. Az ilyen liturgus legtöbbször taszítva vonz. Azaz, amíg ezzel az ellentmondásos, kettős érzéssel küzd a gyülekezet, elveszti az Igét. Csak a hirdető és a hirdetés marad.

4. Végül, mindezek lélektani alapja az, hogy a mi tudatunk is úgy viszonylik tudattalanunk mély rétegeihez, mint „kis sziget az óceánhoz”, (C. G. Jung) amelyből egykor kiemelkedett, de mégis benne van. Amely éteti, táplálja, de viharaival szüntelenül fenyegeti is.

A PRÉDIKÁCIÓ ÉS PROJEKCIÓ

Az igehirdetés alatt történő kivetítés lélektani kérdése.

Tudattalanunk tartalmát igehirdetés közben bármikor rá vetíthetjük a gyülekezetre. Mi történik ilyenkor? Röviden az, hogy, bármilyen textus alapján ön- magunkból — önmagunk fölé, alá, mellé, ellen, vagy védelmére beszélünk.

Ezzel igehirdetésünk a „belső környezetünk” nek, vagy pillanatnyi lelki állapotunknak külső vetületévé válik. Ilyen lelkiállapotban már a készülés során az a veszély fenyeget bennünket, hogy — egyik néhai professzorunkat idézve — nem mi „bújunk” a textusba, hanem egy, a tudattalanunk által választott textust vagy témát öltünk fel és abba öltözötten jelenünk meg mi — a szószéken, magunk mögött hagyva textust, témát, és hamarosan kivetítésbe kezdünk. Az ilyen prédikációt a pszichológus lelki-sztriptíznek nevezi. Jézus egyáltalán nem kíméletesebb, amikor ezt mondja: „*Ha a benned levő világosság sötétség, milyen nagy akkor a sötétség?*” (Mt 6,23) Máshol pedig: „*Amivel csordultig van*

a szív, azt szólja a száj” (Mt 12,34.).

Nem véletlen, hogy a reformátorok, hitvalló őseink (és napjainkban is egyre többen) — a Szentlélek vezetése alatt önmagunk és a gyülekezet óvására is egész bibliai könyveket prédikáltak végig. Tudatosan vagy tudattalanul (ám vezetettve), így védekeztek olyan kivetítési lehetőségek ellen, amelyek közül néhányat megkísérlünk ismertetni.

Mit szoktunk kivetíteni?

1. Amikor letör valami bennünket, akkor rezignációnkat levertségünket proiciáljuk, rossz híreket közlünk az örömhírré váró gyülekezettel. Ilyen pl. az az eset, amikor konfirmációi igehirdetésben azon kesergünk, hogy száz keresztelői fogadalmat tett szülő közül íme csak tízen vették azt komolyan és ez milyen szomorú, milyen leverő. Valóban az!

A jelenlevő és gyermekét konfirmáltató családnak azonban könnyen az az érzése támadhat, hogy gyermekükkel együtt rossz oldalra álltak. Kudarcot vallott az ügy, azért vagyunk ilyen kevesen. Tudvalevő, hogy a mennyiségnek és a számoknak igézete van. Még nem tudnak gondolkodni a „kicsiny nyáj” kategóriájában, amelynek nincs oka a félelemre (Lk 12,32). Félő: azért nem tudunk így gondolkodni, mert népegyházi emlékeink miatt még mi se barátkoztunk meg a jézusi kategóriával. Az lesz tehát az eredmény, hogy a tíz család leverten megy haza a sopánkodó gyülekezettel együtt. Örvendezve is hazamehettek volna, ha mi a tíznek és tízzel együtt örülünk — az Úrban.

Másik eset, amikor az öregedéssel gyakran együttjáró melankóliánkat, búskomorságunkat proiciáljuk, magunkat siratva, olykor sírva is és másokat ríkatva. Az ilyen igehirdetés gyászos hangulatot teremt. Csoda-e aztán, ha az eltűnt ifjúság után a középkorúak is elmaradoznak? Ki szeret szüntelen temetőbe járni?

A rezignáltság úrrá lehet fiatal igehirdetőn is. Az üres padok melankóliája űr-érezésként jelentkezhet, s az visszavetítve még inkább üresíti a padokat. Talán ez is egyik oka, hogy egy bizonyos ritkulási ponton túl érthetetlennek tűnő gyorsasággal ürül ki egy-egy templom.

Máskor, olvasott aktuális cikkek, vagy frissen látott televíziós adás alapján a szüntelenül önmagát szennyező és pusztító világ közeli végét prófétálgatjuk, és azt hisszük, biblikusán eszkatalógikusak vagyunk, pedig csak a magunk kis világa felől veszítettük el a reményt. De még így is „átvetíthetjük” gyülekezetünk nem egy tagját a jehovisták és egyéb közeli világvéget váró szekták karjai közé.

2. Kivetíthetjük depresszív hangulatainkat is. Ez akkor következik be, amikor „kicsiny hitünkkel” nem tudjuk feldolgozni a bennünket ért csődélményeket, frusztrációt, bajt, betegséget, félretételt stb. És ez kerül Isten helyett a gyülekezet elé. Valaki azt mondta egy ilyen igehirdetés után: *„Ilyen szomorú beszédet még nem hallottam az örömről.”* Az így kivetített depresszív hangulat szekunder fertőzést okozhat, pedig sokan éppen azért jönnek a templomba, hogy megvigasztalódjanak, erőre kapjanak. Akadhat közöttük, aki levertebben távozik, mint érkezett és akár örökre eltűnhet a gyülekezetből. (Valójában csak a Paraklétos által megvigasztalt igehirdető tud vigasztalni. Íme, beteg, öreg a papunk — gondolhatják, (esetleg) meghalt a felesége, gyermeke — mégis szolgál, mégis minket bátorít. A filippi levél „mégis öröm”-ének misztériuma ez!)

3. Könnyen igehirdetésünkben vezetjük le agresszív indulatainkat is. Ahelyett, hogy már igehirdetés előtt „belső szobánkban” (Mt 6,6) Isten elé vezettük volna föl. Ahogy azt pl. „a dühös zsoldárok” írói is tették.⁵

Talán egyetlen valakire haragszunk, (párunkra, gyermekünkre vagy éppen önmagunkra) és máris zeng a templom a szavunktól, amely így harsogja túl belső zaklatottságunkat. Nem egyszer még a szószéket is csapkodjuk. Előfordulhat, hogy éppen a szeretetről vagy a világbékéről prédikálunk agresszív, háborgó indulatokkal. A végén még azzal áztatjuk magunkat, hogy prófétai igehirdetést

nyújtottunk a gyülekezetnek, pedig csak rendezetlen, agresszív indulataink robbantak ki igehirdetés címén a gyülekezetre, amelyik a halk és szelíd szóra várt. (Ki szeret fortyogó vulkán közelében tanyázni?)

Az ilyen igehirdetés után többnyire kimerültségről, étvágytalanságról és álmatlanságról panaszkodunk. Ne gondoljuk, hogy ezek éppen a kirobbant pszichikus energiáink visszaáramlásával együtt járó, pszichoszomatikus kísérő jelenségek.⁶ Ugyanezeket a tüneteket válthatjuk ki ilyen igehirdetéssel egy-egy neuraszténiás vagy pszichaszténiás, ideg- vagy lelki gyöngye igehallgatónál is. Ők később így okolják meg elmaradásukat: Az igehirdetés alatt mindig felizgatom magam. (Van életes és az Életre való „izgatás” is, ha nem pszichénk mély rétegei törnek fel, hanem a Pneuma árad le és ki: felizgatva ugyan, de békességet is adva.)

4. Az elnyomott, vagy meg nem élt (élhető) szexualitásunkat rendszerint kétféleképpen vetíthetjük ki az igehallgatókra:

a. Ennek egyik módja a rossz kompenzáció, azaz a rossz kiegyenlítés. Ilyenkor a paráznaságot ostorozzuk, mint a „fő bűnt”, vagyis moralizálunk. (Néhány idős igehallgató örül az ilyennek, mert emlékezhet és ítélkezhet is.) Az ilyen törvényeskedő dörgés legtöbbször szétzilálja a „tremendum” misztériumát és a tremendumot, a Szentséges előtt való megrendülést torz karikatúrává teszi.

b. Kivetíthetjük az elnyomott vagy meg nem élt szexualitásunkat rossz szublimáció, azaz rossz átlényegítés formájában is. Az ilyen rossz szublimáció nem egyszer pszeudomisztika köntösében jelenik meg. Ennek külső jegyei: túlfűtött elragadtatások, a valós élettől elidegenítő és egyben másoktól elválasztó megnyilatkozások, mások fölé emelő és gyakran hiszteroid és „kharizmatoid” (kharizmákhoz hasonló) jelenségek stb. Az igehallgatók között áttételesen ezek is okozhatnak szekunder fertőzést, szexuális bizsergést, rajongást, de nem erősítik a hitet. A pseudo-misztika denaturálja az igazi faszcinózumot, a Szentséges előtt való igaz ígéretet és vallásgyakorlata visszacsúszás a keresztyénség előtti misztérium vallások felé.

5. Kivetíthetjük a félelmeinket is. Árnyékokkal, legtöbbször saját árnyékszemélyiségünkkel⁷ viaskodunk a szószéken, rendszerint kiragadott textusok alapján. Az ilyen szószéki „birkózást” azonban nem kis idegenkedéssel és fokozódó szorongással figyelni a fogyó gyülekezet. (Pl. a lelkésznek rákfóbiája van és úgy nyugtatgatja magát, hogy közben a gyülekezetei riogatja. Olykor nem is azzal, amit mond, hanem ahogyan mondja azt, amit éppen mondani kényszerül.)

6. Kivetíthetjük a gyülekezetre saját kisebbrendűségi komplexusainkat is.

a. Úgy, hogy „okosságunkkal” bizonyítunk. Ilyenkor idézetekkel, idegen szavakkal, elszavalt versekkel árasztjuk el a gyülekezeteit. A szaktudomány ezt **önállításnak** nevezi. Ha emberi tudásunk túlságosan feltűnik, az Ige eltűnik. A túl sokból mindig túl kevés marad. Ahogy a tűzijáték után is sötétebb a sötétség s a gyülekezet üres lélekkel botorkál haza.

b. De megtörténhet, hogy szüntelen bocsánatot kérünk pusztán létünkért, ha szavainkkal és magatartásunkkal azt bizonyítjuk: mi csak együgyű kis prédikátorok vagyunk, ne várjon tőlünk senki semmi különöset! Viseljete, szenvedjete el bennünket stb. Ezt pedig a szaktudomány **öntagadásnak** mondja.

Mindkét esetben, bármilyen textus alapján tudattalanul erről vallunk: nem vagyunk közétek valók. Projekciónk mindenképpen ezt az érzést keltheti a gyülekezetben. Azaz: a papunk elkívánczik tőlünk vagy följobb vagy lejjebb.

7. Megtörténik, hogy a világi idegenségünket vetítjük ki. Ez elvont teológizálásban és fárasztó absztrahálásokban vetítődhet az igehallgatókra, akiről sokkal több teológiai jártasságot tételezünk

fel, — éppen itt és most, — mint az lehetséges. Ilyenkor ahhoz a misszionáriushoz hasonlítunk, aki saját, idegen nyelven prédikált a bennszülötteknek. Lehet magyarul és „reformátusul” is latinul misézni, — az egyre fogyó gyülekezetnek, ahol előbb a prédikáció marad egyedül a szószéken, végül a prédikátor a templomban. (Homiletikai szemináriumba hívtak meg nem régen egy pedagógiai főiskolát végzett nőt, egy érettségizett férfit és egy fiatal háztartási alkalmazottat, külön-külön. Megkérték őket, hogy mondatonként ismétljenek el egy magnóra felvett igehirdetést. Az eredmény igen siralmas volt. A szerintünk egyszerűnek vélt teológiai kifejezésekbe is belebonyolódtak azontúl, hogy nem is értették azokat.)⁸

Ennek fordítottja az a teljes extrovertáltság, amikor szüntelenül az aktuális eseményekhez (rendszerint a tegnapelőttiekhez) keresünk textusokat és azokat csak mottónak használjuk fel. Előfordulhat, hogy progresszívnek vélt igazságainkat még agresszíven is vetítjük ki. Így „könnyen eltakarhatjuk a magunk napi igazságaival az Igazságot” (O. Haendler).⁹

A két szélsőséges kivetítési mód egyaránt elidegenítő mind az igétől, mind az igehirdetőtől.

Lehetne még arról is beszélni, hogyan vetíthetjük ki, jól vagy rosszul: származásunkat, neveltetésünket, gyermekkorunkat, házassági problémáinkat stb. De ennyi is elég és elgondolkozhatunk azon: nem mi okozzuk-e olykor, ha tudattalanul is azt az „ekléziogén-neurózist”, amelyet ideg- és elmeosztályokon már mindenütt ilyen néven diagnosztizálnak, ha vallással, egyházzal kapcsolatos ideg- vagy elmebetegséggel találkoznak. Nem lehetséges-e, hogy ez a neurózis olykor az eklézsiában szerzett szekunder fertőzés? A nagy úttörő, Sörén Kierkegaard így fogalmazta ezt meg: „Van olyan prédikáció, amely rombolja a keresztyénséget és építés helyett destruál”.¹⁰

Van-e terápia?

A fenti, sűrített diagnózis után érdemes és szükséges a terápia kérdését is felvetnünk. Mert van terápia, hiszen „Istennél semmi sem lehetetlen” (Lk 1,37), még az sem, hogy minden prédikációnk „konstruktív” legyen.

1. Csökkenti a prociálás veszélyét a gondos és tudatos készülés. Az igehirdetés leírása. Majd a leírt szöveghez való, de nem szolgai ragaszkodás. A spontán rögtönzésekbe szokott a nem kívánatos elem tudatunktól függetlenül berobbanni, majd onnan ki vetülni. Aki viszont szüntelen beleolvas a szövegbe, az könnyen elveszítheti a kapcsolatot a gyülekezettel. A személyek között kialakulható jó feszültség (az interperszonális dinamika), vagy annak hiánya itt és így is érvényes.¹¹

2. Az igehirdetőnek alapvető lélektani ismeretre is szüksége van. (A lélektant az egyébként sok áldást is hozó barthiánus teológia közösisítette ki.) Manapság a legtöbb neves teológus egyre inkább rehabilitálja.

(Magunk részéről hasznos és szükséges segéd tudománynak tartjuk a mélylélektant. A komplex-mélylélektan pl. mélyebb teológiához is segíthet.)

Egyre több teológiai és homiletikai szakkönyvben olvashatjuk azt, is hogy az igehirdetőnek ismernie kell személyisége lehetőségeit és határait, különben vagy önmaga alatt marad, vagy egyik stresszből a másikba esik s önmaga felett vergődik. Hogyan lehet pl. a megbékélés hirdetője az, aki önmagával szüntelen békétlenkedik, mert nem ismeri, csak gyűlöli saját árnyékszemélyiségét? Vagy hogyan lehetne valaki nyitott a gyülekezet felé, ha képtelen önmaga „belső falain” áttörni?¹²

Elgondolkoztató, hogy az atyáknak milyen alapos önismeretük volt. Talán, elég, ha Ágoston: Vallomásaira, Luther leveleire, Bunyan: Zarándok útjára és Kierkegaard írásaira utalunk.¹³

Belső szobánkban és Atyánk előtt felfedett belső személyiségünk bizonyos fokú ismerete védhet meg attól, hogy tudatunk „kis szigetét” újra és újra elöntse a tudattalanunk „óceánja”. Tudattalanunk „nem dresszírozható” (C. G. Jung). Ezért köszöni meg Ágoston Istennek, hogy nem felelős az álmaiért.

Jó tudnunk pl., hogy tudattalanunk úgy reagál tudatunkra, ahogy az viszonyul hozzá. Tehát ha öngyűlölet nélkül ismerkedünk meg vele, mint a bennünk lakó, legközelebbi felebarátunkkal, kincseket is adhat át. Ha tudatlanul és durván elnyomjuk: durván jelentkezik, pl. mint destruktív, bomlasztó, romboló projekció.

Éppen ezért mindnyájunknak szüksége volna avatott és titkot tartani tudó és titkot tartani köteles lelkigondozóra, aki többek között az igehirdetésünkben megjelenő „zavaró adásra”, tudattalanunk beszűródéseire is felhívna figyelmünket. Ma már a magnóra felvehető és postán elküldhető igehirdetések korában az elválasztó távolság sem akadály. Egyébként aligha van árvább teremtés, a lelkigondozó nélküli lelkigondozónál és a kontroll nélküli igehirdetőnél, akinek gyülekezetében még görcsösen őriznie is kell persónáját, szerep személyiségét. Talán ez is az egyik oka, hogy így projekció közben a szószéken adjuk ki magunkat.

Végül: senki sem lehet jó pszichiáter, pszichológus, vagy külföldön, egyház által kiképzett és manapság egyre több helyen alkalmazott pasztorálpaszichológus, anélkül, hogy évenként legalább egyszer analizáltatná magát. Csak az tehet mást „tisztába”, aki önmagával is tisztában van.

A PROJEKCIÓ POZITÍV FORMÁJA ÉS FELHASZNÁLÁSA

Vigasztaljon bennünket az a tudat, hogy van konstruktív, építő, gyógyító kivetítés is, amikor nem az „atyáinktól örökölt pszichénk tudattalanja, hanem az Atyánktól kért és kapott pneumánk vetül ki igehirdetésünkben. Ilyenkor dialógusban vagyunk a Logossal. Csak ilyen dialógusból fakadhat dialógus. Amikor a gyülekezet legtöbb tagja úgy érzi — csak neki szól az igehirdetés. Az ilyen pneumatikus sugárzásban tűnhetünk el úgy, hogy közben megjelenik és szinte testet ölt a Logos. (Barth: Wort in den Wörtern) Ha ez a csoda és misztérium egy évben csak egyszer- kétszer meg történik, abból már megél a gyülekezet, még akkor is, ha a többi igehirdetés ennek a ritka csodának mintegy továbbmagyarázása, vagy aláhúzása csupán. Hiszen: Pneuma pnei, a szél fúj és akkor, amikor akar.

De lehet-e ezért a ritka csodáért eleget imádkoznunk a gyülekezetre is gondolva és atyáinktól tanultan eleget meditálni s meditációnkban úgy bemosakodnunk, ahogy azt egy sebészorvos teszi műtét előtt, hogy gyógyítson és ne fertőzzön? Tudattalanunk destruáló betörése és kitörései ellen valójában és teljesen csak a szüntelen kért és tüstént meg is köszönt Pneuma védhet meg úgy, hogy bennünk és velünk VAN. (Egyébként ez az egyetlen lehetőségünk is, hogy megmeneküljünk minden igehirdető speciális tragédiájától: attól, hogy egyedül legyünk, amikor készülünk, egyedül maradjunk a szószéken és egyedül a vasárnapi terített asztalnál, talán népes családjunk körében, ahol az Igén kívül mindenről folyik a beszélgetés, mert a templomban valóban semmi sem „történt”, csak éppen újra prédikáltunk.)

A GYÜLEKEZET ELLENPROJEKCIÓJA

Külön tanulmányt kellene írunk az ellenprojekcióról is. Itt csak utalunk arra, hogy a gyülekezet is prociál, mégpedig úgy, hogy kollektív igényeit vetíti ki ránk. Nézzük meg, milyen igényekben jelentkezik ez a kollektív igény?

A gyülekezet tagjai azt várják tőlünk, aminek már részesei lettek. A felébredtek, azt kívánják, hogy szüntelenül az ébredésről beszéljünk.

- A „szentlelkesekek” azt várják, hogy vasárnapról vasárnapra pünkösdi igehirdetést tartsunk. Az entellektüelek azt igénylik, hogy még több okosságot mondjunk.
- Az érzelmi beállítottságúak, hogy újra megríkassuk őket.
- A magyar református „löfevristák”, hogy mi is azt képviseljük, amit az ultrakonzervatív francia

érsek, Lefebre, hogy „a jövő a múltunkban van”. (A múltunkban is van, de azt kálvinista módon szüntelenül reformálnunk is kell.) Hány gyülekezet lázadozik a legkisebb változással szemben is és kollektív projekcióval a múlthoz szögezi lelkipásztorát.

Masszív erővel jelentkezik az „elvárás” a temetési igehirdetésnél. A temetési beszéd „szép búcsúztató” legyen, mégpedig a hozzátartozók instrukciói szerint. Ha kell, meg is fizetik. Nos, a temetés az egyik nagy alkalom — itt és most — amikor a szekularizálódott és templomba már nem járó ember az Isten valóságával, akaratával és kegyelmével kerülhet szembe, azaz evangéliumot hallhat.

Több, kevesebb „elvárást” tanúsítanak az esketési és keresztelési igehirdetéssel szemben is. Ezeket az alkalmakat is az Ige hirdetésének alkalmává kell tennünk.

Az igények vidékenként sőt gyülekezetenként olyan sokfélék és sokszínűek, hogy felsorolhatatlanok. Közös vonásuk azonban az, hogy legtöbbször felemás vagy hamis igényt támasztanak, amellyel szemben világosan meg kell határoznunk teendőinket.

Mit tehetünk ellenük?

Lelkierőt, hitet és bátorságot kell kérnünk, hogy a gyülekezet kiszolgálása helyett, „az eset” megértésével, bölcsen, azaz: mérsékelt támogatással elsorvasszuk ezeket a kollektív projekciókat és úgy szolgáljunk, hogy ha kell, akár éveket vagy évtizedeket is rászánjunk erre az „elsorvasztásra”. Különösen nagy múltú és múltjában élő gyülekezetekben minden elszármított érvelés és adminisztratív megoldás árthat a lelkipásztornak, de áttételesen a gyülekezetnek is. Egyik hétről a másikra süket füleknek prédikálhat, üres tekintetekbe nézhet, üresedő padok fölött. Az ún. mérsékelt támogatással való elsorvasztás módszeréhez ismét bizonyos lélektani, sőt csoportlélektani ismeretre volna szükség, hogy az „üresség” tüstént jobbal töltsék fel. Hogy mondja Jézus? „Minden írástudó, aki tanítványává lett a mennyek országának, hasonló ahhoz a gazdához, aki őt és újat hoz elő éléstárából” (Mt 13,52).

Végül egy örömdetes lehetőségről itt se felejtkezzünk el: a gyülekezetből érkező kollektív kivetítés is lehet pneumatikus töltésű.

Ez az az eset, amikor a gyülekezet vagy annak hívő magja imával vesz körül bennünket. Melyikünk ne tapasztalta volna már azt a csodát, hogy ernyedten, bártortalanul és magányosan kezdtünk egy-egy igehirdetést, de a felénk érkező jó sugárzásban egyszerre valami „történni” kezdett velünk is, a szó pedig Igévé lett s a hallgatók Jézus Krisztus éledő és újra élő gyülekezetévé. Olyan élmény ez, amiért érdemes élni, gyülekezetünkben és gyülekezetünkkel együtt szolgálva — itt és most. És mindig.

IRODALOM

Daur, Rudolf: Psychoterapie und religiöse Erfahrung. Stuttgart. Hagenach, Werner: Zur Öffentlichkeit der Predigt. Wege zum Menschen folyóiratban, Göttingen. 1971. 438. 1. Horch, Helmut: Psychologische Interpretation biblische Texte, Wege zum Menschen folyóiratban 1968. 281. 1. Hoch, Dorothee: Offenbarungstheologie und Tiefenpsychologie. München. 1977. Kretz, Helmut: Die destruktive Predigt. Wege zum Menschen folyóiratban. 1968. 202—210. 1. Schurz, Victor: Wie heute predigen? Stuttgart, 1949. Wehr, Gerhard: Wege zu religiöser Erfahrung. Analytische Psychologie im Dirns der Biebelauslegung. Olten, 1973. 36. 1. Mint homiletikai kuriózum megemlítendő még: Jetter, Werner: Homiletische Akupunktur. Göttingen, 1976.